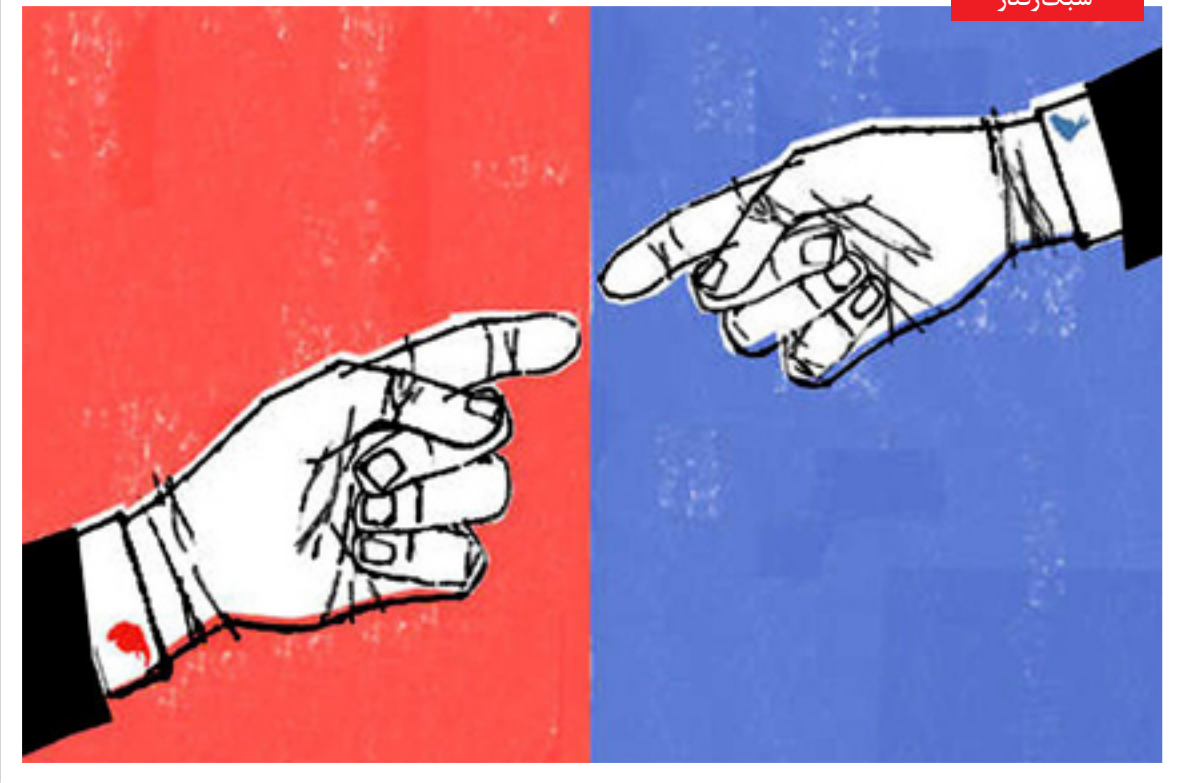

سبک رفتار

طرح مصدوم‌پذیری جوان

بررسی مسئولیت‌پذیری از منظر روانشناسی

آنان که برای انکار مسئولیت‌شان عذر و بهانه می آورند

- سیمیه باستین*

احساس مسئولیت در زندگی مفهومی است که در آن مردم اهداف خود را دنبال می‌کنند، در حد کمال انسانی به طوری که بتوانند با دیگران روابط متقابل برقرار کرده، در جامعه خود قادر باشند با هماهنگی و اشتراک مساعی زندگی کنند و تأثیر بسزایی داشته

- مثلت مسئولیت

مسئولیت ویژگی است که درون فرد رشد کرده و بر پایه معیارها و ارزش‌هایی که در خانه و اجتماع به دست می‌آورد، تغذیه و هدایت می‌شود. روانشناسان مفاهیم گوناگونی را با مسئولیت مترادف می‌دانند. بعضی‌ها آن را معادل علیت می‌شناسند، عده دیگری آن را با دوراندیشی برابر می‌دانند و تعداد دیگری آن را مسئولیت اخلاقی می‌شناسند. مفهوم مسئولیت حداقل از سه رابطه نشئت می‌گیرد، مسئول بودن در مقابل چیزی، در مقابل کسی و در رابطه با قضیه‌ای. مسئولیت شامل جنبه‌های مختلف اخلاقی، عملی و در نظر گرفتن پیامدهای یک عمل است.

- ما مسئول اعمال خود هستیم

انسان هنگامی مسئولانه بر خود می‌کند که با توجه به دیدگاه‌های اخلاقی عمل کرده و بپذیرد که مسئول پیامدهای اعمال خویش است. رفتار مسئولانه، محصول از سسه رابطه نشئت می‌گیرد، مسئول بودن در مقابل چیزی، در مقابل کسی و در رابطه با قضیه‌ای. مسئولیت شامل جنبه‌های مختلف اخلاقی، عملی و در نظر گرفتن پیامدهای یک عمل است.
مسئولیت در روابط بین والدین و فرزندان، دوستان، همسایگان و در میان اعضای یک گروه کاملاً مشهود است، اما تجلی واقعی آن را می‌توان بروز ناراحتی و بدبختی خود شده‌اند، تمایلی از خود نشان نمی‌دهند. نسبت دادن مسئولیت موجب بروز واکنش‌های عاطفی می‌شود که خود عامل اصلی رفتارهای مثبت اجتماعی است.این واکنش‌های عاطفی، دلسوزی و مصیبت‌پند هستند که دلسوزی منجر به کمک‌رسانی شده و عصبانیت موجب مسامحه، سرزنش و انتقام می‌شود. طبقه‌بندی مسئولیت اجتماعی به دو بعد اشاره دارد، بر آورده کردن انتظارات بر حق دیگران و تبعیت از قانون اجتماعی که این‌دو بعد به گونه‌ای

- سیدمصطفی رنجبر*

از مقولات مهم و اساسی در ارتباط با پویایی و رشد اجتماعی، فرهنگ و اقتصادی در هر جامعه‌ای احساس مسئولیت اجتماعی (Social Responsibility) است و در جوامعی که از نظر احساس تعهد و مسئولیت اجتماعی وضعیت بهتری دارند از نظر پیشرفت و توسعه نیز مقدم و پیش‌تاز نسبت به جوامع هستند که از نظر احساس تعهد و مسئولیت اجتماعی در آن ضعیف‌اند. اگر افراد تصویر درستی از جامعه، عناصر اجتماعی و چگونگی ارتباط آنها با یکدیگر داشته باشند، تا حد زیادی در نحوه و چگونگی ارتباط آنها نیز مؤثر خواهد بود.
■ ■ ■

برای تحلیل مفهوم احساس مسئولیت اجتماعی از نظر جامعه‌شناختی لازم است که این مسئله به لحاظ کارکردی و ساختاری تحلیل شود.از نظر ساختاری وضعیت احساس مسئولیت اجتماعی، بازتاب‌دهندهٔ آن ساختار اجتماعی – فرهنگی از بعد نرم اجتماعی است و نیز بازتاب‌دهندهٔ آن ساختار سیاسی – اقتصادی از بعد سخت اجتماعی بوده و سؤالی که در اینجا پیش می‌آید این است که آیا در جامعه‌ای که احساس مسئولیت اجتماعی در آن ضعیف است میزان کیفیت زندگی اعضای آن میزان اعتماد اجتماعی و سرمایه اجتماعی در آن جامعه پایین نیست؟

در تحلیل این مسئله می‌توان گفت که میزان احساس مسئولیت‌پذیری اجتماعی به وضعیت و کیفیت ساختار روابط اجتماعی و کیفیت زندگی مردم در هر جامعه بستگی دارد. یعنی اگر اعضای یک جامعه نتوانند از طریق روابط اجتماعی نیازهایشان را تأمین کنند و روابط اجتماعی پیچیده و مختل شود، اولین آسیبی که در

- مستولیت و استقلال فردی

چرا مسئولیت به عنوان یک پدیده انسانی به وجود آمده؟ به چه دلیل انسان‌ها از مرحله یادگیری، حمایت و کمک‌رسانی فراتر می‌روند و در زندگی خویش به مسئله مسئولیت می‌پردازند؟ یکی از پاسخ‌های محتمل این است که مسئولیت پیش شرط ایجاد و رشد استقلال فردی است و این امکان را برای شخص فراهم می‌کند که به ادراک نفس و خودشناسی دست یابد. در یک جامعه پیچیده افرادی که دارای استقلال فردی هستند و اهدافی را دنبال می‌کنند که از ساختار ذهنی آنان در باره واقعیت سرچشمه می‌گیرد، موفق‌تر از کسانی هستند که به سادگی خود را به دست شرایط و رویدادها می‌سپارند. صرفاً پیروی از قانون (اگر برنده شدی ادامه بده و اگر باختی اوضاع را عوض کن!) موفقیت را تضمین نمی‌کند. اگر شخصی بر اساس نظام کنترل نفس و مسئولیت عمل کند، می‌تواند قابلیت‌های خود را بهتر و مؤثرتر به کار گیرد.

- مسئولیت و تعهد اجتماعی

مسئولیت به عنوان پیش شرط رفتارهای اجتماعی مطلوب به نظر می‌رسد. استحکام رابطه بین حسن تعهد و رفتارهای اجتماعی، تا حدودی منوط به شرایط خاص حاکم بر موقعیت مورد نظر است. به عنوان مثال وقتی راه فردی از آسانی در اختیار کمک‌کننده بالقوه قرار دارد و نیاز فرد آسیب‌دیده به دریافت کمک شدید است، احساس مسئولیت بیش از مواقع دیگر، مقدمه و منادی رفتار اجتماعی مطلوب است.

یکی دیگر از نشانه‌های مسئولیت، این نتیجه است که مسئولیت اجتماعی و رفتارهای اجتماعی مطلوب، تنها هنگامی با هم همبستگی مثبت دارند که معیار مسئولیت اجتماعی بسیار بر جسته و تعیین‌کننده باشد. انتظار می‌رود شرایط اجتماعی که باعث ایجاد مسئولیت

مقاوت با رفتارهای اجتماعی مطلوب مرتبط هستند.
■ **مسئولیت و استقلال فردی**
چرا مسئولیت به عنوان یک پدیده انسانی به وجود آمده؟ به چه دلیل انسان‌ها از مرحله یادگیری، حمایت و کمک‌رسانی فراتر می‌روند و در زندگی خویش به مسئله مسئولیت می‌پردازند؟ یکی از پاسخ‌های محتمل این است که مسئولیت پیش شرط ایجاد و رشد استقلال فردی است و این امکان را برای شخص فراهم می‌کند

که به ادراک نفس و خودشناسی دست یابد. در یک جامعه پیچیده افرادی که دارای استقلال فردی هستند و اهدافی را دنبال می‌کنند که از ساختار ذهنی آنان در باره واقعیت سرچشمه می‌گیرد، موفق‌تر از کسانی هستند که به سادگی خود را به دست شرایط و رویدادها می‌سپارند. صرفاً پیروی از قانون (اگر برنده شدی ادامه بده و اگر باختی اوضاع را عوض کن!) موفقیت را تضمین نمی‌کند. اگر شخصی بر اساس نظام کنترل نفس و مسئولیت عمل کند، می‌تواند قابلیت‌های خود را بهتر و مؤثرتر به کار گیرد.

- انکار مسئولیت

انکار مسئولیت‌پذیری و انکار مسئولیت ممکن است به موارات هم پیش روند. گاهی شخصی وسوسه می‌شود که جهت کاستن از بار کنترل نفس، مسئولیت را انکار کند.

انکار مسئولیت در تمام جوامع و در بین تمامی انسان‌ها پدیده متداولی است و اغلب با عذر و بهانه توجیه‌کردن همراه است.افراد احساس می‌کنند که باید رفتاری پشیمانه داشته باشند اگر چه گاهی وسوسه می‌شوند خلاف آن عمل کنند. یکی از راه‌حل‌های مشکل فوق این است که شخص راه آسان دیگری را برگزیند و با آوردن عذر و بهانه و مطرح کردن اولویت‌های دیگر، آن راه را

استفاده کند که مطابق با معیارهای مسئولیت است. کنترل شدید نفس منجر به ایجاد این توقع می‌شود که فرد رفتاری مسئولانه داشته باشد. طبقه‌بندی مسئولیت اجتماعی نشانگر جهت‌گیری مثبت اجتماعی و توجه

سبک زندگی

سبک زندگی ۸۸۴۹۸۴۷۱

گاهی شخصی وسوسه می‌شود که جهت کاستن از بار کنترل نفس، مسئولیت را انکار کند. انکار مسئولیت در تمام جوامع و در بین تمامی انسان‌ها پدیده متداولی است و اغلب با عذر و بهانه توجیه‌کردن همراه است.افراد احساس می‌کنند که باید رفتاری مسئولانه داشته باشند اگر چه گاهی وسوسه می‌شوند خلاف آن عمل کنند. یکی از راه‌حل‌های مشکل فوق این است که شخص راه آسان دیگری را برگزیند و با آوردن عذر و بهانه و مطرح کردن اولویت‌های دیگر، آن راه شیوه بر خوردهی استفاده کند که مطابق با معیارهای مسئولیت است

خواست‌ها و احساسات خویش، به خواست‌ها و احساسات دیگران نیز توجه کند. آن‌گاه بتواند با تصمیم‌گیری مناسب در چارچوب هنجارهای اجتماعی و انتظارهای معمول، درست انتخاب کند. انتخابی که هم سلامت جسمی و روانی خود را بر آورده کند و هم به نیازها و احساسات دیگران صدمه نزند.

به مسائل دیگران است. اگر شخصی گرایش به انکار مسئولیت داشته باشد، کمتر از فردی که مسئولیت‌پذیر است اقدام به کمک‌رسانی می‌کند. ظاهر افرادی که پوسته به انکار مسئولیت می‌پردازند، نسبت به مداخله در شرایط اضطراری نیز ضرورت کمتری احساس می‌کنند و بالعکس افرادی که مسئولیت‌پذیر هستند در مواقع اضطرار ضرورت بیشتری برای مداخله احساس می‌کنند.

انکار مسئولیت در یک مثال (کمک به مصدوم) بر پایه چهار استدلال استوار است که شامل این موارد می‌شود: ناچیز شدن نیاز مصدوم، سبزنش کردن مصدوم، پخش شدن مسئولیت، و مثلاً وقتی افراد دیگری به عنوان بخشی از حرفه و تخصص خود وظیفه دارند به مصدوم کمک کنند و تأکید بر امتیازات خود به عنوان یک شخص شایسته و معقول. افرادی که هنگام رویارویی با یک مصدوم نیازمند کمک،به این استدلال‌ها متوسل می‌شوند، خود را برتر از افراد نیازمند می‌دانند و نمی‌پذیرند که آنها هم می‌توانند به نوبه خود کمک کنند. ضمناً آنها دلسوزی و احساس گناه کمتری در مقابل انسان‌های محتاج احساس می‌کنند.

انکار مسئولیت روشی است که به حفظ باورهای فرد به دنیایی عادلانه کمک می‌کند. با انکار مسئولیت در مقابل کمک کردن، انسان‌ها هم به افراد نیازمند کمک نمی‌کنند و هم اعتقاد خود را به اینکه هر کسی چیزی را به دست می‌آورد که شایسته دریافت آن است، حفظ می‌کنند. پذیرش و انکار مسئولیت را می‌توان دو قطب متفاوت درونی و بیرونی در نظر گرفت. قرار گرفتن در یکی از این دو قطب، معمولاً نادر است و بیشتر افراد خود را در جایی بین این دو نقطه نهایی قرار می‌دهند، بنابراین دست و پنجه نرم کردن آنها با رویادهای مهم زندگی در ارتباط با مسئولیت‌پذیری راحت‌تر و عملی‌تر است.

*روانشناس

به عادی شدن مصرف قلیان در بین جوانان و نوجوانان نگاه می‌کنیم،می‌بینیم که این پدیده آنقدر بین خانواده‌ها عادی شده که افراد دیگر اعتیاد را مصرف روزانه قلیان نمی‌دانند با افزایش تعداد کودکان خیابانی و تکی‌گری و کارتن‌خولی به‌همراه مصرف مواد مخدر در نظر عمومی صدای احدی برای مقابله با این آسیب‌ها بلند نمی‌شود که این وضعیت علتی جز تکثر این آسیب‌ها در نتیجه عادی شدن آن بین مردم ندارد. ریشه اصلی بی‌مسئولیتی اجتماعی این است که وقتی سال‌های طولانی حکومت همه مسئولیت‌ها را بر عهده می‌گیرد و در همه‌امور دخالت می‌کند و مردم عادی را به داخل خانه‌ها می‌راند، در این شرایط مردم مسئولیت اجتماعی خود را فراموش می‌کنند و احساس مسئولیت اجتماعی تضعیف می‌شود. بنابراین راهکار اساسی این است که در کنار قوای حکومتی مسئول و کارا، به سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) و به مشارکت مردم در جهت پیشبرد اهداف بلندمدت جامعه عملی‌ارزایش سطح احساس مسئولیت اجتماعی مردم و در نتیجه پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی نیاز است و همچنین دامنه فعالیت این سازمان‌های مردم‌نهاد نسبت به حکومت باید در قوانین جاری و فضای واقعی جامعه ایران تعریف و پیش‌بینی شود تا بتوان از ظرفیت این سازمان‌ها استفاده کرد، چرا که غفلت از ظرفیت مسئول‌های مردم‌نهاد از دست دادن سرمایه اجتماعی است. این در حالی است که ارزش آن به مراتب بیشتر از میلیاردها بشکه نفت خام است، چرا که راکد ماندن این سرمایه‌های اجتماعی هزینه‌های به مراتب‌ب‌تری خواهد داشت که همان بی‌مسئولیتی و بی‌تفاوتی اجتماعی نسبت به سرنوشته کشور است.

*کنارشناس ارشد جامعه‌شناسی

نگاه

خود کنترل‌ها و مسئولیت‌گریزها را بشناسیم

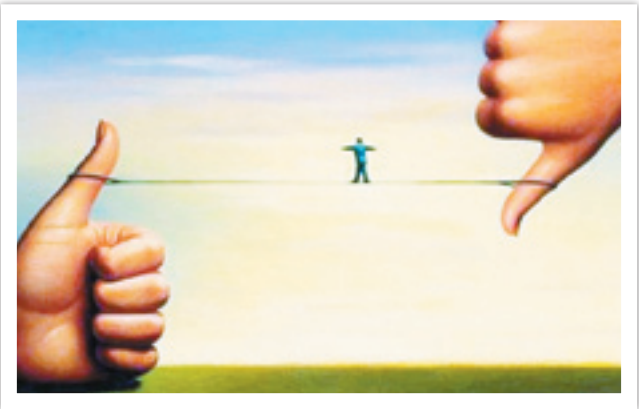
تو در برابر اعمال خود مسئول هستی

رشد و شکوفایی توانمندی‌هاست. بحران هویت مهم‌ترین بحرانی است که در زندگی نوجوان اتفاق می‌افتد و چنانچه راه‌حلی برای آن یافت نشود به آشفتگی هویت و پریشانی شخصیت می‌انجامد. در این دوره نوجوان شدیداً آشفته و دچار اضطراب می‌شود.

آموزش مسئولیت‌پذیری بهترین مقابله با این بحران است و نوجوان با قبول مسئولیت و ارتباط مؤثر با دیگران و جامعه به رشد توانایی‌های خویش می‌پردازد و برای ورود به زندگی بزرگسالی آماده می‌شود. با آموزش مسئولیت‌پذیری می‌توان انسان‌هایی اندیشمند، خلاق، سرزنده و با نشاط تربیت کرد. انسان‌هایی که در شناسایی و حل مشکلات موجود تلاش می‌کنند و اگر در موردی شکست بخورند برای پیدا کردن راه‌حل مناسب می‌کوشند و مایوس و دلسرد نمی‌شوند و نوجوانانی که توانایی شناخت مشکل و انتخاب راه‌حل و پذیرش مسئولیت انتخاب خود و پیامدهای آن را پیدا می‌کنند، می‌توانند بر اساس احتیاجات خود و جامعه برنامه‌ریزی کنند.

مثلاً نوجوانی که مشغول درس خواندن است و پدر و مادر نیازهای او را برآورده می‌کنند، ممکن است سرحال و ششاد و کارآمد باشد، چراکه مسئولیتی ندارد ولی اگر والدین دچار مشکل شوند، نوجوان در ارضای نیازهای خود ناکام و دچار سرگردمی و حتی افسردگی و اضطراب می‌شود. حال اگر این نوجوان مسئولیت‌پذیری را آموخته باشد با در نظر گرفتن واقعیتی موجود می‌پذیرد که مشکل به وجود آمده و او باید برای تأمین نیازهای خود یک اقدام عملی انجام دهد. مثلاً کار کند و هزینه‌های خود را کاهش دهد ولی اگر مسئولیت‌گریز باشد با انکار واقعیت و مقصر دانستن زمین و زمان به سرزنش خود و دیگران می‌پردازد.

یکی از ویژگی‌های شخصیت خود شیفته همین پذیرفتن مسئولیت است زیرا همیشه همه را مسئول می‌داند و همه دنیا همیشه مدیون اینگونه افراد هستند. کسانی که دارای اختلال شخصیت هستند، معمولاً قانون‌گریز و مسئولیت‌گریز هستند و خود

را موظف و متعهد در هیچ عملی نمی‌دانند و روابط انسانی ناسالمی داشته و نسبت به احساس‌های دیگران توجه ندارند و به وعده‌های خود عمل نمی‌کنند و در کل بی‌اراده و اهمال‌کار هستند و همه چیز را به گردن دیگران می‌اندازند و همیشه و همه جا این دیگران هستند که مقصرند.

مسئولانه عمل کردن این است که شخص نیازهای خود را ارضا کند و این کار را به شیوه‌ای انجام دهد که دیگران را از توانایی برای ارضای نیازهایشان محروم نسازد. شخص مسئول می‌داند از زندگی چه می‌خواهد. بنابراین خودش برنامه‌ریزی می‌کند. زمانی در روابط بین زوجین احساس آرامش و آسایش به وجود می‌آید که هر کدام حس مسئولیت‌پذیری داشته باشند. یعنی خود را در قبال حفظ ارزش‌های خانواده و جامعه متعهد کنند و هیچ کدام از زوجین به خود اجازه مسئولیت‌گریزی ندهند.

و والدین و دیگران مسئولیت رفتارهای ما را می‌پذیرفتند، البته با افزایش سن، یک چرخه معیوب ایجاد می‌کند و هر کس دیگری را مقصر جلوه می‌دهد و در نهایت مسئولیت‌گریزی رواج پیدا می‌کند که این خود باعث عقب‌ماندگی و درماندگی آن جامعه می‌شود.

در آیات قرآن کریم نیز مرتباً تأکید می‌شود که انسان را مختار آفریدیم و برای اعمال نیک او پاداش و برای اعمال زشت او جزا تعیین کردیم. تمام موجودات از یک برنامهریزی از قبل تعیین شده‌گریزی استفاده می‌کنند و اعمال آنها از آغاز خلقتشان تا نهایت تغییر نمی‌کند ولی انسان با اراده آزاد خود در جهت تکمیلش پیش می‌رود. انسان در برابر خود، دیگران و محیط اجتماعی خود مسئولیت دارد. در نتیجه باید منتظر عواقب پیامدهای مثبت و منفی اعمال خود باشد.

* روانشناس

خودکنترلی موضوعی مهم در حوزه

مسئولیت‌پذیری است. افراد از نظر خود کنترلی به دو دسته تقسیم می‌شوند که شامل خودکنترلی بالا و خودکنترلی پایین است. افراد با خودکنترلی بالا معتمدند که ناکامی در رسیدن به اهداف یکی از ویژگی‌های طبیعی است، زیرا همیشه واقعیت با ما هماهنگ و هممنوا نیست و در زمانی که اهدافی را برمی‌گزینند، برای رسیدن به آن تلاش می‌کنند و وقتی با شکست روبرو می‌شوند، مسئولیت انتخاب خود را می‌پذیرند و با انجام عمل مسئولانه به جست‌وجوی راه‌های مؤثر دیگر برای رسیدن به هدف می‌پردازند و در مقابل افراد با خودکنترلی پایین در زمان ناکامی به جای پذیرفتن مسئولیت، از مسئولیت‌گریزی استفاده می‌کنند و دیگران را مسئول ناکامی خود می‌دانند، چراکه منتظر هستند که تمام واقعیت‌ها به نفع آنها شود. این افراد در حقیقت به بلوغ کامل نرسیده‌اند.

در کودکی ما مسئولیتی در قبال رفتارها و ارضای نیازهای خود نداشتیم

مسئولانه عمل کردن این است که شخص نیازهای خود را ارضا کند و این کار را به شیوه‌ای انجام دهد که دیگران را از توانایی برای ارضای نیازهایشان محروم نسازد.

شخص مسئول می‌داند از زندگی چه می‌خواهد. بنابراین خودش برنامه‌ریزی می‌کند. زمانی در روابط بین زوجین احساس آرامش و آسایش به وجود می‌آید که هر کدام حس مسئولیت‌پذیری داشته باشند. یعنی خود را در قبال حفظ ارزش‌های خانواده و جامعه متعهد کنند و هیچ کدام از زوجین به خود اجازه مسئولیت‌گریزی ندهند.

و والدین و دیگران مسئولیت رفتارهای ما را می‌پذیرفتند، البته با افزایش سن، یک چرخه معیوب پذیرگی بیشتر شده و هر کس دیگری را مقصر جلوه می‌دهد و در نهایت مسئولیت‌گریزی رواج پیدا می‌کند که این خود باعث عقب‌ماندگی و درماندگی آن جامعه می‌شود.

در آیات قرآن کریم نیز مرتباً تأکید می‌شود که انسان را مختار آفریدیم و برای اعمال نیک او پاداش و برای اعمال زشت او جزا تعیین کردیم. تمام موجودات از یک برنامهریزی از قبل تعیین شده‌گریزی استفاده می‌کنند و اعمال آنها از آغاز خلقتشان تا نهایت تغییر نمی‌کند ولی انسان با اراده آزاد خود در جهت تکمیلش پیش می‌رود. انسان در برابر خود، دیگران و محیط اجتماعی خود مسئولیت دارد. در نتیجه باید منتظر عواقب پیامدهای مثبت و منفی اعمال خود باشد.

* روانشناس